

“דרך המלאכה” – חיוב על פעולות עקיפות

הרב שלמה רוזנפלד

ראשי פרקים:

- א. הקדמה
- ב. מבשל
  1. ייחודו של מבשל שאינו נגמר מיד
  2. שותפות מיוחדת בבישול
  3. מסקנה
- ג. חורש בבהמה ובמכונה ע"פ הבנת החזו"א ברמב"ם וברמב"ן
  1. הבנת ה"הר צבי" במקרים אלה
  - ד. הצד
    1. במצודה
    2. דרכי צידה
  - ה. סכום

א. הקדמה

מבין כללי המלאכה בשבת, מבצבץ ועולה לו כלל נסתר המופיע בחלק מהמלאכות והוא "דרך המלאכה". בדרך כלל האדם מתחייב בשבת כשעשה את המלאכה כולה בעצמו או בעזרת כלי המיוחד לכך באופן ישיר, אך מצינו מצינו מספר מלאכות שהאדם יתחייב גם במקרים שהוא רק שותף או מכין או גורם לעשיית המלאכה, כי גם זה "דרך המלאכה", כנוכר ברבותינו הראשונים והאחרונים. (המנמקים זאת בכך). אנו נעסוק בשלוש מלאכות: מבשל, חורש, שדרכו ניגע גם בזורע, וכן במלאכת צידה. אפשר לראות זאת בעוד מלאכות כדלקמן אך נרחיב בעיקר בשלוש אלה.

ב. מבשל

מיוחדת היא מלאכת הבישול משאר מלאכות, בכך שמצינו חיוב גם על הכנה או על חלק מצרכי הבישול, לפי הבנת הרמב"ם. שנינו בתוספתא בשבת (פ"ב ה"ד) שהובאה בביצה (דף לד. .:

"אחד נתן את האור ואחד נתן את העצים ואחד נתן את המים ואחד נתן את הבשר ואחד נתן את התבלין ובא אחר והגיס כולם חייבים".
 הגמרא בביצה מקשה: "והתניא אחרון חייב וכולן פטורין" ועונה: אם מביא את האור בתחילה כולם חייבים. אם מביא את האור לבסוף רק האחרון חייב. בהמשך התוספתא הנ"ל מובא מקרה נוסף:
 "אחד נתן את הקדרה ואחד נתן את המים ואחד נתן את הבשר ואחד נתן את התבלין ואחד מביא את האור ואחד נתן את העצים ובא אחר והגיס שניים האחרונים חייבים".

במקרה הראשון בו נאמר כולם חייבים מבינים רוב הראשונים שכל אחד מהמשתתפים חייב במלאכה אחרת בהתאם למה שעשה. רש"י ור"ח והמאירי מבינים שם בביצה שהמביא את האור חייב משום מבעיר כיון שהוא מוליך הגחלת היא מתלבה מרוח הליכתו. גם המביא את העצים חייב משום מבעיר. השופת את הקדרה נזכר במפורש בגמרא שהוא חייב משום שהוא מחסמה ועושה אותה כלי. לעומת הראשונים הנ"ל מחדש הרמב"ם שבמקרה הראשון "כולם חייבים משום מבשל שכל העושה דבר מצרכי הבישול הרי זה מבשל".

אומנם הלחם משנה מבין ברמב"ם שכאן התייחס רק לדין מבשל וחידש שהמביא את האור והעצים חייבים גם משום מבשל אף שהם כבר חייבים משום מבעיר. במיוחד שבפרק זה עוסק הרמב"ם בבישול לכן הדגיש את המלאכה שבה עוסק הפרק. כבר מצינו בכמה מקומות שהלחם משנה מבין ברמב"ם שגם אם מחייב משום מלאכה אחת אין זה מונע גם את החיוב האחר הנזכר במקום אחר או שברור שחייב בו. כך מזכיר כאן את המבשל סממנין שהרמב"ם חייב בתחילת הפרק משום מבשל וכתב הרב המגיד שחייב אף משום צובע, וכן מצינו במתיך מתכות (פי"ב ה"א, לעומת פ"ט ה"ו) שמבין הלחם במשנה ברמב"ם שחייב גם משום מבשל ולפעמים גם משום מבעיר.

בכל אופן, מחייב הרמב"ם את נותן האור ומביא העצים גם משום מבשל ובכך מחדש שאף שהם עושים רק שלב מצורכי הבישול הם חייבים כל אחד על כך. לכאורה מדוע יחייבו במבשל מה שלא מצינו במלאכות אחרות? האם על הכנת שלב בזריעה כגון הכנת הקרקע, יתחייב גם משום זורע או שהלוקח תבואה עם המוץ יתחייב משום דש, עוד לפני שיעשה את הדישה עצמה וכן בשאר מלאכות?
 נושאי הכלים של הרמב"ם כבר דנו בדבר, ואף שאלו עליו, על כך שהביא (שם בפ"ט ה"ד) את המקרה השני שבתוספתא הנ"ל (לפי הגרסא המצויה אצלנו

והמצוטטת לעיל): "אחד שפת את הקדירה תחילה, ובא אחר ונתן את המים ובא אחר ונתן את הבשר ובא אחר את התבלין ובא אחר ונתן את האור ובא אחר ונתן עצים על האור ובא אחר והגיס, שניים האחרונים בלבד חייבין משום מבשל" והם: נותן העצים והמגיס, ומשום מה לא חייב את נותן האור, הנזכר בסדר הפעולות לפני שניהם.

מהר"י בי רב, רבו של ר' יוסף קארו - מובא בכסף משנה (שם) ומחלק בין המקרה הראשון בו באו כולם בבת אחת ולכן כולם חייבים משום מבשל, ואפילו נותן האור ונותן העצים, לפי שנתנום בבת אחת, מה שגרם לבישול, הרי שגם הם היו חלק ממעשה הבישול. לעומת המקרה השני, בו לא באו כולם בבת אחת אלא בזה אחר זה ולכן הרמב"ם שינה מלשונו: במקרה הראשון כתב "אחד נתן... ואחד נתן" לעומת המקרה השני "בא אחר ונתן... בא אחר ונתן..." מה שמעיד על זה אחר זה. במצב שכזה נותן האור אינו חייב, שלא עשה דבר ולא היה הדבר מתבשל והאור היה מתכבה, לולא נותן העצים שבא אחריו.

בכוון אחר הלך הרלב"ח בשו"ת שלו (סימן כ"א) וכתב שבמקרה הראשון היו כולם בעצה אחת אע"פ שלא נתנום ביחד - בניגוד למהר"י בי רב - כיון שהיו בעצה אחת כדי לבשל, כולם חייבים, שכל העושה מצרכי הבישול - חייב. במקרה השני מדובר שלא היו בעצה אחת ולכן רק שני האחרונים חייבים. הרב קאפח (שם בהערה י"ג) כבר הביא גם את מהר"י קורקוס שגם הוא הלך בכוון דומה שכאשר עושים בהסכמה אחת עם האחרים, כולם מבשלים הם, מה שאין כן שכל אחד עשה בלא ידיעת חברו. ונראה, שגם המאירי כבר רמז לענין זה, שכולם חייבים כשהיו בעצה אחת שכן כתב ב"בית הבחירה" (לביצה דף לד.):

"היה שבת ונסכמו רבים לעבר ולבשל והביא אחד את האור ואחד את העצים" וכו'

אלא שהוא מחייב כל אחד במלאכה שלו כנ"ל. ויעויין עוד שם ברב קאפח המביא עוד הסברים לרמב"ם זה. בכל אופן חוזרת השאלה מדוע בבישול נחייב את כל המסייע והמכין אפילו שלב אחד של צרכי הבישול משום מבשל, מה שאין כן בשאר מלאכות שלא מתחייבים עבור הכנה אף שהיה בדעה אחת עם עושה המלאכה עצמה או שעשה אתו ביחד.

1. ייחודו של מבשל שאינו נגמר מיד

ונראה לומר: שונה היא מלאכת מבשל משאר מלאכות בכך שאין היא מלאכה המסתיימת מיד בעשייתה אלא היא מלאכה הנמשכת והולכת זמן מה עד שיתבשל כמאכל בן דרוסאי או כל צרכו (רמב"ם פ"ט ה"ג ורש"י על תחילת הגמרא בקמה: הדורשים כל צרכו לעומת הרשב"א (דף לט ד"ה גמרא "כל שבא") המסתפק במאכל בן דרוסאי) או בפת עד שתקרום פניה וכד'. לכן מצינו בגמרא (דף ד.ד.) שאם אדם רודה פת קודם שבא לחיוב חטאת אינו חייב. יש המתירים לכתחילה לרדות הפת כדי להמנע מחיוב זה לעצמו ואף היתה הוא אמינא להתיר לרדות פת של אחרים כדי להצילם מחיוב אלמלא הדין של אין אומרים לאדם חטא כדי שיזכה חבירו.

לעומת זאת בשאר מלאכות כגון בזורע, חיובו מיד בשעת זריעה ואפילו חזר ולקטן הזרע קודם שיצמח. אכן מצינו באגלי טל, זורע [כב] (א-ד), המשוה בין מבשל ובין זורע. בעוד שבמבשל, במקרה הנ"ל שבביצה לד. המגיס חייב כי הוסיף בישול בשעת הבישול בלוקח עציץ נקוב הרי שבזורע (שהיה מונח ע"ג יתדות ומורידו לקרקע שאינו חייב מדאורייתא אלא מדרבנן. זאת משום שהזריעה היתה כבר כשהיה מונח ע"ג יתדות, בתחילת היניקה מהקרקע, אלא שהוסיף עוד יותר יניקה כשהניחו ממש ע"ג הקרקע. האגלי טל חוזר על עקרון זה במקרה שהדביק פת בתנור בשבת סמוך לחשיכה ולא נאפה עד מוצ"ש שפטור, לעומת חיוב במקרה דומה שזרע לפני צאת השבת שיתחייב משום זורע, שהרי נקלט בחול וא"כ החיוב נגמר מיד בשעת זריעה כשהיה ראוי להקלט, והוא מתכוון לכך (שם מלאכת זורע [ח][ח]).

מלאכה אחרת הדומה לזורע היא מלאכת מבעיר שאף בה החיוב מסתיים מיד בהבערה. כך מסביר הנמוקי יוסף במסכת בבא קמא (דף י. ברי"ף ד"ה "אשו משום חיצוי") את הסברה של מ"ד אשו משום חיצוי. לכן מצינו שמדליקים נרות לפני שבת ומשלשלין את הפסח לתנור עם חשיכה ומאחיזין את האור במדורת בית המוקד אף שפעולת האור נמשכת והולכת גם בתוך השבת. בכל המקרים האלה אנו מייחסים לאדם את פעולת ההבערה בתחילה, מיד בהדלקה. זאת הסיבה גם בנוזיקין, למ"ד אשו משום חיצוי, האדם מתחייב ברגע ההדלקה כמו אדם היורה חיצוי למרחוק, ופגעו אחר כמה זמן, אף שבינתיים ימות. גם שם חיובו הוא על רגע יריית החיצים.

מכל האמור לעיל, מצינו שבמבשל יש שוני משאר המלאכות בכך שזאת מלאכה הנעשית לאט לאט ואינה נשלמת עד שיש את התוצר המוגמר (אף שהוא לא סופי, כנ"ל לעניין בישול של מאכל בן דרוסאי, או מגיס). לכן כל מי שמשתתף ביצירה עד

התוצר המוגמר יתחייב בשותפות זאת, בתנאי שהוא אכן שותף לכך באחת מדרכי השותפות השונות הנ"ל: או שהביאו בבת אחת כמהר"י בי רב או שהסכימו כולם לכך בדעת אחת ובעצה אחת כדברי הרלב"ח ומהר"י קורקוס.

2. שותפות מיוחדת בבישול

שותפות שכזאת היא עשיית מלאכה המתוכננת ביחד, שכל אחד תרם שלב חשוב עד להבאת התוצר המוגמר שהוא הבישול.

אין שותפות זאת דומה לשניים שעשאוה או לשניים שעשו כ"א חצי מלאכה כגון שכ"א טלטל 2 אמות במלאכת הוצאה או לשניים שעשו חצי שעור מלאכה כגון כ"א כתב אות אחת.

בשניים שעשאוה כל אחד עשה אותה פעולה, אלא שביכולת הכמותית כגון הוצאת ספסל כבד כ"א תרם את כוחו אבל שניהם עשו את ההוצאה. או שניים שכתבו אותם אותיות ביחד, שניהם עשו את כל פעולת הכתיבה. שניים שעשו חצי מלאכה כגון טלטול 2 אמות ע"י כל אחד, שניהם עשו את ההוצאה אך כל אחד לא עשו מלאכה שלמה שהיא מוגדרת כטלטול של ארבע אמות.

שניים שכתבו כל אחד אות ה"ז חצי שעור שהוא אסור מהתורה שגם שם הכתיבה נעשתה אלא בכמות המתחייבת - 2 אותיות - נחלקו שני אנשים. השותפות בבישול היא בתרומת כ"א את חלקו, מתוך תכנון משותף, ועד שנגיע לתוצר המוגמר תרם כל אחד לתכלית הסופית שלב שחבירו לא עשה. ואעפ"כ כ"א יתחייב בבישול.

3. מסקנה

ייחודה של מלאכת מבשל בחיוב על הכנה צרכי הבישול כי זה אופיה של המלאכה, מביאנו לכלל יותר רחב הקיים במלאכות והוא "דרך המלאכה". ע"פ כלל זה, גם כשלא עשה המלאכה בדרך הרגילה: כולה ובעצמו, בכל זאת יתחייב במלאכות מסויימות, במאפיין של המלאכה המיוחדת רק לה, אף שבמלאכות אחרות יהא פטור במצב שכזה. כמו שראינו במבשל שלפי הרמב"ם מחייבים אף על שלב הכנה של הבישול אם הוא היה בדרך של שותפות לבישול (באחד הדרכים הנ"ל) כי זה המאפיין של מלאכה זאת כך במלאכות אחרות יתחייבו בתנאי המיוחד להן ורק להן גם כשלא עושה זאת בעצמו.

ג. חורש בבהמה ובמכונה ע"פ הבנת החזו"א ברמב"ם וברמב"ן

במלאכת חורש אדם חייב כשחורש עם הבהמה. וכן מצינו במפורש במכות כא :
 "יש חורש תלם אחד וחייב עליו משום שמונה לאוין : החורש בשור וחמור
 וכו'".

ומעיר יפה בעל האגלי טל (מלאכת חורש, אות [יא] במהדורה החדשה של נכדיו. ס"ז במחבר) שאלמלא האדם האוחז במחרשה ודוחפו לארץ לא היתה הבהמה יכולה לחרוש, א"כ משמע שהחורש בבהמתו חשוב מעשה דידיה. ובמקום אחר (שם ס"ז במחבר אות [א] במהדורה החדשה) מרחיב בדבר : אף אם מצד העושה יחשב הדבר כזה אינו יכול וזה אינו יכול של רבנן (שבת צב:) יהא חייב, ואף לר"ש שפוטר בדרך כלל, כאן יהא חייב שאין שייך חיוב על הבהמה, הרי שהכל נופל על האדם. כל זה כשדנין על העושה. אבל אם נדון על המלאכה הנעשית, כגון בשחיטה שנעשית על ידי ישראל ועכו"ם השחיטה פסולה. וא"כ כאן בחרישה עם בהמה, היה צריך להיות מצד המעשה פטור. לכן בא הכתוב "לא תעשה כל מלאכה אתה ובנך... ובהמתך" להחשיב זאת למלאכת מחשבת וממילא שייך בזה "כל העושה בה מלאכה יומת". הרמב"ם כותב בעניין מחמר (פ"כ ה"ב) :

"והלא לאו מפורש בתורה 'לא תעשה כל מלאכה אתה ובנך ובתך ואמיתך
 ובהמתך'. שלא יחרש בה וכיוצא בחרישה"

והנה כתב הרב המגיד ש"ובהמתך" כולל שני דברים : האחת חרישה והאחת מחמר" שכונת הרמב"ם שהפסוק בא לומר שהחרישה נחשבת למלאכה. לפי הסברו של האגלי טל, אכן הרמב"ם בא לומר שבחרישה גילתה התורה שזה חיובה, גם כשנעשה במשותף עם הבהמה שזה דרך המלאכה.

דבר דומה מצינו אצל החזו"ן איש (הלי' שבת סי' לו א, ב) המוסיף לגמרא במכות (דף כא) הנ"ל המחייבת את החורש בבהמה, את הירושלמי בסנהדרין פ"ז ה"ז שחורש בבהמה בשבת הוא נסקל על ידה. ומסביר החזו"א :

"אע"ג דעיקר המלאכה נעשה בכח השור המושך, דכיון דדרכו בכך זהו עיקר המלאכה".

והנה מסתפק שם החזו"א אם זה דוקא כשהאדם אוחז בכנפי המחרשה לדחוק יתד המחרשה או מספיק שיתקן המחרשה על תוכנית שיודחק היתד בארץ מאליו ולא יהיה צורך לאחיזת האדם בכנפי המחרשה. פתרון לכך הוא מוצא בדברי הרמב"ן בחידושיו לשבת קנ"ג המבדיל בין מחמר לבין חורש בבהמה. במחמר היא

הולכת לנפשה אלא שיש לה התעוררות מעט מן המחמר משא"כ בחורש בבהמה "שהוא נותן עליה והוא כובש אותה תחת ידו, וברשותו היא עומדת כל המלאכה, על שם האדם היא, ובו היא תלויה, ואין הבהמה אלא ככלי ביד אומן". משמע שאין חיוב האדם על אחיזתו במחרשה אלא זה שמחזיק הבהמה לתלמיה ואינו נותן לה ליטות לצידה וביחד עם נתינת המחרשה זה משייך את הפעולה אליו.

החזו"א מרחיק לכת ומסיק מכך שגם למי שחורש במכונה המונעת ע"י קיטור או חשמל והאדם מכוון אותה שתלך לפי תלמי השדה, אף אם אין כאן כח האדם בעצם החרישה, המכונה היא כלי אומנות של האדם, ועמידת המכונה על השדה וכיוון הפרקים על מכונם לצורך החרישה, זהו מלאכת חרישה וחיוב עליה חטאת. אי"כ יוצא שלדעות החזו"א בהבנתו ברמב"ן, בחרישה וזריעה אף שהאדם עושה זאת עם בהמה, זאת דרך המלאכה ואף שהוא רק מתחיל את הפעולה ושולט עליה, הי"ז משוייך אליו.

1. הבנת ה"הר צבי" במקרים אלה

הרב צבי פסח פרנק (בשו"ת הר צבי סי' רח באו"ח) מביא את השגת הרמב"ן על הרמב"ם בשורש י"ד וגם הוא מבין ברמב"ם הנ"ל (בפ"ב ה"ב) שאכן אדם החורש עם בהמה בשבת חייב משום "לא תעשה כל מלאכה אתה ובהמתך", אך הרמב"ן טוען שלא מצינו פסוק לכך גם ביו"ט ובשביעית. אף שלפי האמת מודה הרמב"ן דחורש בבהמה דינו כבידיים כי הבהמה החורשת יחד עם האדם היא כגרזן ביד החוצב וכבידיים דמי, אך זה דוקא בחרישה שהאדם ג"כ משתף פעולה בעצם החרישה, שהוא מחזיק כלי המחרשה בידו והוא תוחב את המחרשה בקרקע ומדרבן את הבהמה לתלמיה (משא"כ במחמר שזה מעשה הבהמה בלא השתתפות האדם ואין אדם לוקה על מעשה אחרים, גם אם מוזהר עליהם). מסיק מכך הרב פרנק, שאין להרחיב רעיון זה גם על זריעה שאין לאדם שתוף פעולה בעצם מעשה הזריעה. כ"כ חולק על החזו"א המחייב גם בחורש או זורע בשבת במכונה המתוקנת לכך והאדם לוחץ על כפתור חשמלי ומוציא חום להניע את הגלגלים, שהחרישה והזריעה נחשבת לחיצו ע"פ דברי הנימוקי יוסף הנ"ל בעניין אש. ואף שרק מסיר את המנוע ורק כח ראשון הנועץ את יתד המחרשה ומחזיקו כבר חייב. כי כך דרך המלאכה. על כך טוען הרב פרנק, אדרבה, מהשגותיו של הרמב"ן הנ"ל בשורש י"ד לא משמע כחזו"א, שהרי אומר שם הרמב"ן: "שאלו בחורש בבהמתו מלאכת עצמו היא, ובהמה עמו ככלי ביד האומן כגון הגרזן ביד החוצב בו" וכו' משמע שאם האדם לא

עומד בגופו לא שייך לחייבו. ממילא אין ללמד מכאן למכונה שעושה חרישה, שבעצם החרישה האדם אינו משתף פעולה כלל.

א"כ יוצא שלדעת הרב פרנק, אף שמסכים בעקרון שחרישה - ולא זריעה! - נעשית במשותף עם בהמה, יש צורך פעיל באופן קבוע של האדם בעצם החרישה כדי שיהיה ממש כגרזן ביד החוצב ואז אין זה ממש דומה ל"דרך המלאכה" שעליו דברנו לעיל כי כאן זה קרוב להרבה מלאכות בהן אדם עושה אותן עם כלי כגון בורר בנפה, טוחן בכלי המיוחד לכך.

אמנם, נראה לומר שבמכונה של חרישה יש רצף של פעולות ישיר אל פעולתו הראשונה של האדם, כך שזה ממש חיציו כמו הבנת הנימוקי יוסף בב"ק (דף י. ברי"ף) במלאכת מבעיר, שלכן תחשב הפעולה הראשונה של האדם או רצף הפעולות כ"גרזן ביד החוצב" ובודאי שיתחייב על כך. לכן במחילת כבוד תורתו של הרב פרנק, מדוע שלא יתחייב על מכונה של חרישה, דוקא לשיטתו הרואה במלאכת חורש עם בהמה קשר ישיר ורציף של האדם עם הבהמה למחרשה. ייתכן לומר שהרב פרנק דיבר עוד בגלגולים הראשונים של מכונת מחרישה בהם האדם לא מפעיל את המחרשה, אלא רק גורר אותה ע"י המכונה ובמציאות שכזאת חלק על החזו"א. לעומתו, לחזו"א יתחייב אף על פחות קשר רציף וישיר משום שזה "דרך המלאכה", ולכן אף שגורר המחרשה הרי זה חורש.

ד. הצד

במלאכת צידה, גם מצינו מקרים של "דרך המלאכה", שבהן אין האדם עושה בעצמו את כל המלאכה.

1. במצודה

סוג מיוחד של צידה זה ע"י מצודה ושאר מלכודות. לכאורה מצינו ברמב"ם (פ"י הי"ט) דוגמאות יותר פעילות מצד האדם לצידה (וכדלקמן בסעיף של דרך הצידה) הרי שבמלכודת יש כאן רק הכנה של צידה. והנה התוד"ה אין פורסין (בשבת יז:) וכן שם ד"ה "אלא", דן בעצם האיסור של מצודה שאינו חייב חטאת אם אינו יודע אם יצוד אם לאו. ומביא בשם הירו' מעמידין זאת בחורשה שמצויות שם חיות ואז יודע שאכן תבא חיה. וכבר תמה עליו המנחת חינוך (מוסך השבת ד"ה הפורש מצידה – שם אות ג' במהדו' חדשה) שאפילו אם יודע בודאות שתיכנס חיה. הרי החיה נכנסה מעצמה. ובהמשך לנ"ל שאין כאן השתתפות חיובית של האדם בצידה עצמה מדוע שנחייבו? והנה (המ"א סי' שט"ז סק"ט) אכן מביא דברי התוס' להלכה:

"הפורש מצודה ובשעת פרישתו נכנס חיה לתוכה חייב אבל אם נכנס אח"כ לתוכה פטור אבל אסור שאינו יודע אם יצוד אם לאו. ולכן אסור להעמיד בשבת מצודה לצוד בה עכברים"

וגם דבריו תמוהים, מה הידיעה עושה אא"כ שם ממש צמוד לחיה שאז זה כמקרב כבוי אף עדיין צ"ע!

והנה האב"נ (סי' קצ"א או לה במהדורת אגלי טל החדש) מהרהר בדבר ומבחין בין מקרה זה למקרה שצד דבורים שלפי הט"ז (סי' שטז אות ג') חשוב פסוק רישיה כשיסגר התיבה כיון שברור שתשאר לפחות דבורה אחת. ויש לחלק ששם הוא צידה באחת מהן ממה נפשך משא"כ במצודה שאותה אחת, לא ברור שתיצוד מהאחרות הרי לא ניצודו כלל משא"כ בדבורים שכולם בכוורת ואחת מהן בודאי תיצוד! אך מנסה לומר שהפורש מצודה באופן שיהיה ברור שהחיה תבוא, מעכשיו חשובה נצודת וחייב תיכף, אפילו שזכר קודם שתבא החיה. והרי זה מעין מקרב מלאכה כנזכר בביצה (דף לד.) בענין אלה המשתתפים בבישול. הרי שגם כאן יתחייב בהכנה לצידה. אך בסוף דבריו נשאר בצ"ע שהרי מעולם לא היתה החיה במצודה!

וייתכן לומר שאם שם במצודה איזה פתיון שמושך את בע"ח הרי יש בזה מעין משיכה מגנטית השייכת לאדם שעשה זאת ולכן חייב וכדלקמן בעניין "דרכי צידה" בעניין המשסה כלב.

2. דרכי צידה

המקרים הרגילים של צידה הם בסיוע האדם בפעולת הצידה וכן נזכרים ברמב"ם פ"י הי"ט כגון שרדף אחר צבי או שהפריח העוף והכניסו למגדל ונעל בפניו או ששלה דגים מן הים בתוך ספל של מים. והנה בהלכה כב - מביא סוג נוסף של צידה שבו האדם לא מעורב ישירות כגון המשלח כלבים כדי שיצודו:

"...היה הוא רודף אחר הצבי או שעמד בפניו והבהילו עד שהגיע הכלב ותפסו ה"ז תולדת הצד וחייב".

המפרשים חפשו את המקור לדבר. הרב המגיד משנה מנסה ללמד זאת מפירוש ר"ח (שאצלנו הוא הפוך בהערת הבאור הלכה (בסי' שט"ז ד"ה "או חולה") בעניין חולי מחמת אובצנא "כגון שהיו עייפים מחמת כלב או מחמת דבר אחר". בספר הליקוטים (ברמב"ם מהדורת פרנקל) מחפש מקור ומביא בשם מרכבת המשנה שהרמב"ם חיפש תולדה והוציא זה מעצמו אך מקשה שהרי ממנחות (דף סד.) משמע שהפורש מצודה להעלות תינוק או דבר אחר מהמים ה"ז תולדת צידה.

לבסוף מנסה ללמוד זאת מהמשנה של נכנס צבי לבית ונעל בפניו שחייב אף שהוא לא עשה שום פעולה בצבי רק שנעשה ממילא וכיון שנעל הדלת חייב, כל שכן כשעשה מעשה בתחילה ובסוף ועל ידו נגמרה הצידה וצ"ע.

הרמ"א (סי' שט"ז סעיף ב') מביא את "המשסה כלב אחר חיה בשבת הוי צידה" (ומוסיף שאף בחול אסור משום מושב ליצים ואינו זוכה לשמחת לוייתן (פמ"ג והוגה שם במב י"א) והנה הרמ"א מבין שיהיה זה רק איסורא בעלמא כי לא עשה מעשה כלומר שהאדם בעצמו צד וכן מבין בכל בו. אך בספר הליקוטים מדייק בכל בו :

"המשלח כלבים לרדוף אחר הצידה ורדף כדי שיגיע הכלב לתופסה, חייב" וא"כ משמע שלא השתתף האדם בציד עצמו! והנה הרמ"ב (י"י) מנסה להבין ברמב"ם שכיון שזה דרך הציידים חייב אך בשעה"צ (י"ג) מהרהר בדבר. וכן בבאור הלכה ד"ה "הוי צידה" מחייב שיהיה האדם שותף בצידה עצמה! לפי כל הגישה הנ"ל צידה זה רק על ידי מעשה חיובי של האדם בעצם הצידה.

לכאורה, מדוע להתפתל בדברי הרמב"ם, הרי מצינו שכבר העירו האחרונים באופיה של מלאכה זאת שהאדם עושה מעשה גרמא כדברי ערוה"ש (סי' שטז ס"א) כגון שנכנס הצבי והוא רק נעל הדלת וכן באגלי טל (מל' חורש אות י"א מהדו' חדשה) כשדן על חורש, שכמו ששם החורש חייב אף שעושה זאת עם בהמתו, הוא הדין בצידה שאלולא עמד בפני הבהמה לא יכול היה הכלב לתופסו, כלומר זה אופיה של מלאכה זאת. יתכן שלכך התכוון גם בשער הציון י"ג בסימן שטז בעניין המשסה כלב. שם הוא מתנצל מדוע במשנה ברורה אות י"י נאלץ להסביר שאף שרק עומד בפני הכלב והבהילו עד שהגיע הכלב ותפסו שחייב ועל כך הוסיף "שכן דרך הציידים". הנה הוא מסביר בשער הציון שתוספת זאת הוא מצדיק את החיוב אף שהוא רק מסייע ובעצם הוא רק גרמא. אם זה דרך הציידים הרי שזה דרך המלאכה, ומפנה בסוף דבריו למקרה של זורה בב"ק (דף ס.).

לפי זה נסביר את הבעיה שהיתה במצודה, מדוע שיתחייב כשחיה תכנס למצודה. אנו נסביר שזה דרך המלאכה כאשר יודע בודאות שהחיה עומדת בהישג יד להכנס אלא שהוספנו שמדובר שיש איזה פתיון שהוא מושך החיה וכך הוא שותף למצודה בציד. לפי הגישה הזאת הגדרת צידה לרמב"ם היא שלילת חופש מבע"ח בכל דרך שהאדם מעורב בו, ואף שאינו צד באופן פעיל וא"כ אין צורך להסבר שלנו לעיל ששם לו פתיון אלא שזה "דרך מלאכה" בצידה, שצדים בעזרת מצודה ואף שהאדם לא פעיל ישיר בזמן הצידה. אכן זה מביאנו לעוד דוגמא של מלאכה שגם בה יש "דרך מלאכה" והיא מלאכת "זורה" ונזכיר זאת בקצרה.

מלאכת זורה: הגמרא בב"ק (דף ס.) מזכירה את ההבדל בין "זורה" והרוח מסייעתו שיתחייב בשבת, אף שבנזיקין במקרה דומה: אם ליבה וליבתה הרוח ואין בליביו כדי ללבותה פטור, כי זה "גרמא" וגרמא בנזיקין פטור. לעומת זאת, בשבת זה יחשב למלאכת מחשבת וחייב. מעיר הרא"ש על כך בב"ק ס. (פרק ו' סוף סי"א): "אע"פ דלא הוי אלא גרמא בעלמא, בהכי חייבה התורה, כיון דמלאכה זו עיקר עשייתה ע"י הרוח". משמע שזה "דרך המלאכה" ולכן חייב אף שבשאר מלאכות בשבת גרמא מותר או פטור (שבת דף קכ:). ויעוין עוד בזה באגלי טל מלאכת זורה (סעיף ד' אות ד).

גם בזורע מנסה הרב פרנק ב"הר צבי" סוף ח"א באורח חיים, בקונטרס "טל הרים" (במלאכת זורע אות ב' עמ' רמ"ד בנדפס), להבין ברדב"ז שיהיה חייב על קירוב והכנה למלאכה, שכן מדייק ברמב"ם בענין שורה חיטין ושעורים וכיו"ב במים שה"ז תולדת זורע וחייב בכלשהו. זאת בניגוד לדעת בעל תפארת ישראל בכלכלת שבת (מלאכת אופה יא) ויעוין"ש ואכמ"ל.

ה. סכום

1. מצינו במספר מלאכות - ובעיקר בשיטת הרמב"ם אך גם בשיטות נוספות של ראשונים ואחרונים, שיש בהם פעולות שהעושה אותם יתחייב, גם אם לא עשה בעצמו את כל הפעולה. זהו "דרך המלאכה" כלומר כך היו עושים המלאכה באחת מאפשרויותיה.
2. במבשל, מצינו שגם כמה שותפים בהכנת הבישול כגון מביא המים ומביא העצים ומבעיר האש וכו' יהיו חייבים משום מבשל לשיטת הרמב"ם, אם הם שותפים בעצה אחת או שהביאו בבת אחת. כל זה אופייני למלאכה זאת בעבור היותה מלאכה שאינה נגמרת מיד אלא נמשכת זמן ארוך. כ"כ אין זה דומה לשניים שעשאוה או לעושה חצי מלאכה, בודאי שאין זה דומה למבעיר או לזורע ששם ה"ז כחיצו, בהבנת נימוקי יוסף ובהסבר האגלי טל.
3. בחורש בבהמה, מצינו ברמב"ם ואף ברמב"ן, שיתחייב האדם כשחורש עם בהמתו. נחלקו החזו"א והרב פרנק עד כמה האדם פעיל בחרישה ונפ"מ לגבי הפעלת מכונה של חרישה. נראה לנו, שגם לשיטת הרב פרנק יש לחייב לפחות במכונות חרישה בימינו, שהחרישה היא השתלשלות ורצף פעולות הקשורות לאדם, מעין חיצו.

4. בצידה לפי הרמב"ם, אדם יתחייב בפרישת מצודה אף שאינו פעיל ממש בעצם הצידה ובשעת הצידה, אא"כ נאמר ששם איזה פתיון המתקשר אליו. כ"כ מצינו שם שהמשסה כלב ע"י שחרורו והוא צד חיה אחרת, לפי הרמב"ם יתחייב. בשני המקרים נראה לומר גם בהם ה"ז "דרך המלאכה".
5. גם במלאכת "זורה" לדברי הגמרא בב"ק (דף ס.). וגם בזורע ע"פ הרדב"ז בהבנת הרמב"ם יתחייבו על גרמא בזורה ועל הכנה וקירוב בזורע.